

İLM-İ İCTİMAÎ NEDİR?

CÉLESTİN BOUGLÉ

FRANSIZCA'DAN OSMANLICA'YA ÇEVİREN
MUSTAFA SUPHİ

TRANSLİTERASYON VE DERLEYEN:
HAMİT ERDEM

TEŐEKKÜR...

İlm-i İctimaî Nedir?'in transliterasyonunda son editoryal
çalışmayı değerli arkadaşım

BANU İŐLET yaptı, kendisine müteŐekkirim.

Kitabın bu hale gelmesinin uzun bir serüveni oldu.

Bu sürecin farklı aşamalarında bana yardım ve uyarılarıyla
katkı veren;

ERDEN AKBULUT'A

HALUK TEKELİ'YE

MUSTAFA BAŐARSLAN'A

SEMRA ERDEM'E

ve

ADA ERDEM'E

içtenlikle teŐekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

İlm-i İctimaî (Sosyoloji) Nedir?" üzerine birkaç söz

Kitabın yazarı Célestin Bouglé ve Qu'est-ce que la sociologie ?
(Sosyoloji Nedir?) kitabı

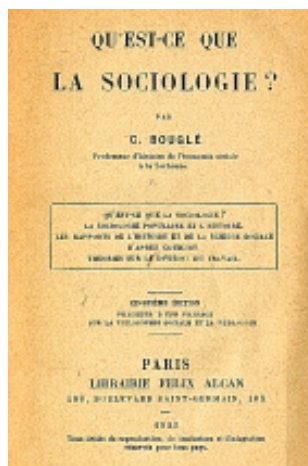
Osmanlıda "Sosyoloji" ve Mustafa Suphi'nin İlm-i İctimaî Nedir?
çevirisi üzerine

İlm-i İctimaî Nedir?

Ek;

İlm-i İctimaî çevirisinden Komünist Manifesto çevirisine

Mustafa Suphi'nin fotoğraflarla kısa biyografisi

Qu'est-ce que la sociologie?,
(Sosyoloji Nedir?) Paris, 1907

مؤرپون دارالفنونى فلسفه ماملارندن بولغله

علم اجماعى

نور ؟

مترجمى :

مصطفى صببى

علم اجماعى ندر ؟ علم اجماعى عوام و تاريخ - فودنويه
كورمه تاريخ و علم اجماعىك - مناسباتى - توديع عمله دائر
نظريات الخيره - توديع عملك اشكالى، نتايجى - اسبابى

تابع و نائبرى

كتابخانه اسلام و عسكرى - ابراهيم حامى

۴۶ باب على جادهسى ۴۶

۱۳۲۷

Millet Kitabhânesi – Aded 16

Sorbonne Dârülfünunu Felsefe Muallimlerinden
Bouglé

İlm-i İctimaî Nedir?

Mütercimi: Mustafa Suphi

İlm-i ictimaî nedir? – İlm-i ictimaî-i avâm ve tarih –
Cournot'ya
göre tarih ve ilm-i ictimaînin münasebatı – Tevzi-i
amele dair
nazariyat-ı ahire – tevzi-i amelin eşkâli, netayici, es-
babı

Tab' ve Naşiri
Kitabhâne-i İslam ve Askerî – İbrahim Hilmi

Babıali Caddesi 46

1327 – (1911)

İLM-İ İCTİMAÎ NEDİR? KİTABI ÜZERİNE BİRKAÇ SÖZ...

Kitabın yazarı Célestin Bouglé, Auguste Comte'un pozitif ve bağımsız bir bilim alanı olarak tanımladığı "sosyoloji"yi yirminci yüzyılın başlarında - Auguste Comte- çizgisinde savunan ve Fransa'da sosyolojinin kurumsallaşmasında büyük katkısı olan bir sosyal bilimcidir.

Döneminde etkili bir Fransız sosyoloğu olan Célestin Bouglé, "*Qu'est-ce que la sociologie?*", "*Sosyoloji Nedir ?*" adındaki kitabını 1907 yılında yazmış ve kitap Fransa'da basılmıştır.

Mustafa Suphi, Célestin Bouglé'nin kitabını, yayımlanışından dört yıl sonra 1911'de Fransızcadan Osmanlıcaya çevirerek İstanbul'da, *İlm-i İctimai Nedir?* adıyla yayımlamıştır.

"*İlm-i ictimai*" kavramını, 20. yüzyılın başlarında Osmanlı aydınları "*Sosyoloji*" ye karşılık olarak kullanmışlardır. İctimai, "sosyal", ictimaiyyat, "sosyoloji", ictimaiyyun "sosyolog" anlamındadır. İlm-i ictimai, sosyoloji bilimi ya da toplumbilim olmaktadır.

İlm-i İctimai Nedir? kitabının Osmanlıca baskısı 176 sayfadır. 1911 yılında İstanbul'da Mürettibin-i Osmaniye matbaasında basılmıştır. Kitabın künyesinde:

*“Millet Kitabhanesi -Aded 16-
Sorbon Darülfünunu Felsefe Muallimlerinden Bouglé
İlm-i İctimaî Nedir?
Mütercimi: Mustafa Suphi
Tab’ ve Naşiri:
Dersaadet
Kitabhane-i İslam ve Askeri – İbrahim Hilmi
Babıali Caddesi 46
1327
Mürettibin-i Osmaniye”
bilgileri bulunmaktadır.*

Mustafa Suphi’nin başına bir önsöz yazdığı “İlm-i İctimaî Nedir?” kitabı yayımlanışından yüz on bir yıl sonra tam metin olarak okurla buluşmaktadır.

KİTABIN YAZARI
CÉLESTİN BOUGLÉ VE
QU'EST-CE QUE LA SOCIOLOGIE?
(SOSYOLOJİ NEDİR?) KİTABI...

Célestin Bouglé (1870-1940) bir Fransız sosyoloğudur. Fransa'da farklı üniversitelerde sosyal ekonomi, felsefe ve sosyoloji dersleri vermiş, dergiler çıkarmış, kitaplar yazmıştır.

Auguste Comte'un sosyoloji anlayışını başta Emile Durkheim olmak üzere çağdaşı birçok sosyologla birlikte sürdürmüştür. Sosyolojide *Demografya Okulu*'nun ve *Toplumsal Biçimler Okulu*'nun başlıca temsilcilerinden biridir. Sosyolog kimliğinin dışında; cumhuriyetçi, laik, liberal ve dönemin Fransız sosyalistlerinin kimi düşüncelerini paylaşan bir aktivisttir.

Célestin Bouglé, 1907 yılında yazdığı "Sosyoloji Nedir?" adlı kitabında: Saint Paul adlı küçük bir kasabada yaşayan insanlar örneğinden yola çıkarak; insanların toplumsal değişimle nasıl farklılaştıklarını ve toplumsal değişimin insanın davranışlarını ve moral değerlerini nasıl etkilediğini irdelemektedir.

İnsanlık tarihinin bu evresinde belirleyici hale gelen kapitalizmin; sanayileşmeyi bütün toplumsal yapıya nasıl yaydığını, sanayileşmenin kentlere göçü zorunlu kıl-

dığını ve bunun sonucunda sosyolojinin sahasına giren iki önemli kavramın ortaya çıktığının altını çizmektedir: İktisadi işbölümü ve ihtisaslaşma. İktisadi işbölümü ve ihtisaslaşma sorunları kitabın ilerleyen bölümlerinde ele alınmıştır.

Kitap:

1. Sosyoloji Nedir?
 2. Halkın Sosyolojisi ve Tarih
 3. Cournot'a Göre Tarih ve Sosyolojinin İlişkileri
 4. İşbölümüne Dair Son Teoriler
 - a. İşbölümünün Şekilleri
 - b. İşbölümünün Sonuçları
 - c. İşbölümünün Sebepleri
- bölümlerinden oluşmaktadır.

Célestin Bouglé, 1908'de yayımladığı bir başka kitabı "Eşitlikçi Düşünceler" de ise demografik olgularla eşitlikçi düşünceler arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Burada da toplumsal değişimle insanın farklılaşması sorununu ele almıştır. Buna göre; toplumlarda nüfus yoğunluğu arttıkça, bu yoğunluğuna bağlı olarak göç hareketleri çoğalacak ve büyük nüfuslar kozmopolit kentlerde toplanacaktır. Bu sürecin doğrudan sonucu demografik çeşitliliğin artacak olmasıdır ki, bu da eşitlikçi düşüncelerin yeşermesine ve yaygınlaşmasına yol açacaktır. Bouglé görüşlerini gözlemlere ve deneylere dayandırarak kuramsal bir çerçeveye oturtmaya çalışmakta ve şu sonuca varmaktadır. Nüfus yoğunluğu ve hareketliliği bireyler arasındaki iletişim ve

düşünce alışverişini arttırır, geleneksel yapıları bozar, kişilerin topluma ilişkin boş inançlarını sarsar, aile-kabile-irk-din-dil-ulus-sınıf vb. olarak bölünmüş insanları birey olmaya zorlar, insanlar eski aidiyetlerinden uzaklaşarak bireyci bir kişiliğe bürünürler.

Bu konuda tarihe de başvuran Bouglé, eşitlik düşüncesinin büyük kitlelerce benimsendiği iki önemli eşik saymaktadır. İlki Roma İmparatorluğunun son dönemleridir. Bu dönemde ayaklanmalar, göç ve istilalar İmparatorluktaki imtiyazlı sınıfların ayrıcalıklarını önemli ölçüde azaltmıştır. İkincisi ise Fransız Devrimi'dir. Fransız Devrimi'nin kitlelere yaydığı radikal ve eşitlikçi düşünceler Fransa'da olduğu gibi dünyanın pek çok köşesinde aristokratik iktidarların sonu olmuştur.

Sosyoloji, sosyal bilimler ve tarih ile farklı bilim alanlarının birbiriyle etkileşimleri konulu çok sayıda eseri olan Bouglé'nin kitaplarından bazıları aşağıdadır.

- Almanya'da Sosyal Bilimler
- Sosyoloji Nedir?
- Eşitlikçi Düşünceler
- Proudhon Sosyolojisi
- Kast Rejimi Üzerine Denemeler
- Değerlerin Evrimi Konusunda Sosyoloji Dersleri
- Fransız Sosyalizmleri
- Hümanizma, Sosyoloji, Felsefe

OSMANLIDA “SOSYOLOJİ” VE MUSTAFA SUPHİ’NİN İLM-İ İCTİMAİ NEDİR? ÇEVİRİSİ ÜZERİNE...

19. yüzyıl Avrupası, kapitalizmin egemen olduğu sosyo-ekonomik bir yapıda; devrimlerin ve karşı-devrimlerin yüzyılıdır. Yüzyılın başında Emek Cephesi kendi toplumsal ve ideolojik programlarını henüz oluşturma yolundayken, bir bilim olarak sosyolojinin yolculuğu tam da bu dönemde bütün Avrupa’nın yaşadığı büyük bir toplumsal kriz ortamında başlamıştır.

Zafer Toprak, “sosyoloji”nin, bu toplumsal ve siyasi krize çözüm yolu bulma arayışının ürünü olarak Fransa’da Auguste Comte ve Frédéric le Play öncülüğünde doğduğunu, Emile Durkheim ile bağımsız bir bilim haline geldiğini, 20. yüzyılda ise diğer çağdaşlarıyla birlikte Célestin Bouglé gibi sosyologlarla taşınarak Fransız sosyolojisinin omurgasını oluşturduğunu yazmıştır.

1908 sonrası meşrutiyetle gelen özgürlük ortamında Osmanlı aydınları da bu çizgiyi izlemişlerdir.

1908 ile 1918 yılları arasındaki on yıllık bir zaman zarfında “sosyoloji” Osmanlı aydınlarının yoğun ilgilerini çekmiştir. Farklı sınıflara ve toplumsal kesimlere sözcü olan aydınlar, sosyolojiyi kullanarak; Osmanlı toplumunun içinde bulunduğu sosyal ve siyasi krizin aşılması için kendilerine uygun görünen çıkış yolları üzerinde durmuştur.

Bu dönemde basılan sosyoloji dergilerinden ilk akla gelenler tartışmanın boyutunu göstermesi açısından

önemlidir. Türk burjuvazisinin oluşturulmasını savunan *Türk Yurdu* dergisinin, liberal iktisadi ve sosyal yapıda ısrar eden *Ulum-i İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*'nın, Türk-Müslüman burjuvazisinin yayın organı niteliğindeki *Sanayi* dergisinin, İttihatçıların “milli iktisat” dedikleri devlet eliyle Türk burjuvazisinin yaratılmasını savunan *İktisadiyyat Mecmuası*'nın, iktisadi müdahaleciliği zorunlu kabul eden bir başka yayın organı *Ticaret-i Umumiyye Mecmuası*'nın, kendi kendine yeterliliği savunan *İslam Mecmuası*'nın, halkçılık fikrini ilk ortaya atan *Yeni Mecmuu*'nın, faşizmin önemli dayanaklarından korporatist görüşleri savunan Ziya Gökalp'in *Milli Tettebbular Mecmuası*'nın yayımlandığı dönem 1908-1918 aralığıdır.

Mustafa Suphi de o dönem Türkiye'de sosyolojinin tanınmasına emeği geçen Osmanlı aydınlarından.

Hilmi Ziya Ülken, 1911 yılında Emile Durkheim adının henüz duyulmadığı bir sırada Mustafa Suphi'nin; Célestin Bouglé'nin kitabını Türkçeye çevirerek *İlm-i İctimaî Nedir?* adıyla yayımladığını ve bu eseri Durkheim sosyoloji ekolüne mensup bir profesörün bu ekolü en iyi anlatan elkitabı olduğunun altını çizmiştir.

Sosyolog Yeliz Okay ise, *İlm-i İctimaî Nedir?* kitabının Türkçede sosyolojiyi başlı başına tanıtan ilk çeviri kitap olduğunu belirtmiştir.

Burada merak uyandıran soru, Mustafa Suphi'nin *İlm-i İctimaî Nedir?* kitabını neden çevirdiğidir. Bunun yanıtını Mustafa Suphi, kitaba yazdığı önsözde büyük ölçüde vermektedir. Önsöze “*İfade*” başlığını atan Mustafa

Suphi; sosyolojinin bir bilim dalı olarak son zamanlarda önemli ölçüde suiistimal edildiğini; tek tek insanların sosyal faaliyetlerinin toplumları oluşturduğunu; bir sosyal varlık olan toplumların çeşitli faktörler altında yaşamakta olduklarını; iktisadi etkenlerin, geleneklerin, dinin, maneviyatın, ahlakın, estetiğin bu faktörlerden bazıları olduğunu yazmıştır.

İşte bütün bu süreçlerin toplumlar üzerindeki etkisini, karşılıklı etkileşimleri, değişimi ve bunlardan ileriye dönük sonuç çıkarma imkanının bir bilim dalını doğurduğunu, sosyolojinin bu işlevi yerine getireceğini ilave etmiştir.

Mustafa Suphi bu genel saptamadan sonra asıl konuya gelmiştir. 1910'lu yıllarda siyasi ve toplumsal pek çok meselenin çözümsüz hale geldiği çok milletli Osmanlı İmparatorluğu'nda; ayrılıkçı hareketlerin güçlendiği, milliyetçi başkaldırıların yaşandığı ve çatışmalarla gündeme gelen en önemli iç sorun -etnik sorun- nasıl çözülecektir? İmparatorluğu meydana getiren milliyetleri bir arada tutmak; onların aralarındaki ilişkileri düzenlemek, farklılıkları izah etmek ve iç çatışmaları önlemek nasıl mümkün olacaktır? Onun saptamasıyla bu büyük memleketteki "*Sırp, Bulgar, Rum, Arnavut, Türk, Ermeni, Kürt, Arap, Berberi ... ilâh...*" milletler nasıl birlikte yaşayacaktır?

Mustafa Suphi bu çeviriyi 1911 yılında yapmıştır. Bu dönemde İttihatçılarla yolunu çoktan ayırmış ve farklı arayışlar içine girmiştir. Yine o yıl İtalya'nın bir Osmanlı

toprağı olan Trablusgarp'ın işgaline sert tepki göstermiş ve Batı'nın sömürgecilik politikalarını eleştiren *Vazife-i Temdin* broşürünü çıkarmıştır. Mustafa Suphi, İmparatorluğun kaderinin tartışıldığı platformlarda, diğer Osmanlı aydınları arasında; “Türkçü”lerin, “Batı”cılarının, “İslamcı”ların, “Meslekçi”lerin ve “Etnik milliyetçi”lerin ülkenin “dağılışını” kolaylaştıran çözüm önerilerine karşı, Osmanlı İmparatorluğu’nu, onu oluşturan milliyetlerine dayanarak ayakta tutmayı savunan, bu bütünlüğü -daha eşitlikçi ve demokrat bir platformda- korumayı amaçlayan bir düşünceyi savunmuş, sosyolojinin imkanlarını ülkenin bu hayati sorununun çözümünde kullanmak istemiştir.

“... Avrupa-yı Cenubi'den başlayarak Asya-yı Garbi ve Afrika-yı Şimali'yi ihata eden: Sırp, Bulgar, Rum, Arnavut, Türk, Ermeni, Kürt, Arap, Berberi ... ilâh...

Bu cemiyetler şerait-i irkiye, şerait-i iklimiye ve aynı dine sâlik oldukları halde bazı hususiyât-ı maneviye ve ezvak-ı bediye ile iftirak ve ihtilâf etmişlerdir... Türkler, Arablar, Arnavudlar kadar Ermeniler, Rumlar ve Bulgarların şerait-i maşeriye ve ihtiyacat-ı unsuriyelerini tedkik etmek makul ve muvafıktır. Her unsurun şerait-i hayatiyesi bu suretle anlaşılabilirse, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki mevkileri de taayyün etmiş olur. Hükümet, programını ona göre tanzim eder. Yolların bile şerait-i umumiye-i etnografiye ve ictimaiyeye göre açılması lâzımdır.”

Mustafa Suphi, yazdığı önsözde; “Asya, Avrupa ve Afrika’da toprakları olan Osmanlı İmparatorluğu “*Sırp*,

Bulgar, Rum, Arnavut, Türk, Ermeni, Kürt, Arap, Berberi vb.” gibi milletlerden meydana gelmektedir. Bu milletler farklı ırklara ve iklimsel yaşayış şartlarına sahiptir. Aynı dine sahip olanlar bile kendilerine özgü yaşama biçimleriyle birbirlerine benzemezler. Bu farklı milletlerin ortaklaşa yaşama koşullarını ve öncelikli gereksinimlerini araştırmak ve saptamak mümkün ve imkân dahilindedir. Her milletin yaşam koşulları bu şekilde ortaya konulursa, İmparatorluk içindeki konumları da bu tespitlerle ortaya çıkar. O zaman hükümet, programını bunları göz önünde tutarak oluşturur. Hatta ülkenin altyapısının -yollarının- bile bu genel toplumsal koşullara ve etnografyaya göre yapılması lazımdır...” diyerek, bir çeşit *federasyon* ile çözüme fikrindedir.

Mustafa Suphi bu düşüncesini bir başka vesile ile farklı bir coğrafya için yine dile getirmiştir. Nitekim 1913’de sorumlu müdürlüğünü yaptığı *İfham* gazetesinde de “*Balkanlara huzur ve barışın bütün Balkan Halklarını içine alacak bir Demokratik Federasyonla gelebileceğini*” yazan ünlü Fransız Sosyalisti Jean Jaurés’in ilgili makalesini -*İfham*’da- yayımlayarak, milliyetlerine bölünerek “dağılışı” değil, -demokratik yolla- bütünlüğü koruma düşüncesinin takipçisi olduğunu göstermiştir.

Ancak Batı’dan gelen emperyalist müdahaleler, Balkanlarda yükselen ulusal hareketler ve 1912 Balkan Savaşı sonrasında -Balkanlarda- Osmanlıdan kopan devletler çoğaldıkça, Osmanlı Devleti’nin bütünlüğü sorunu giderek gündemden çıkmaya başlamış, “Türklük” unsuru ağır basar hale gelmiştir.

“Mustafa Suphi, (bu tarihten yedi yıl sonra) Bakü’de çıkardığı Yeni Dünya gazetesindeki *Tarihî Vazife* başlıklı makalesinde tam da o günlere değinmiş ve şöyle yazmıştır:

“... Bundan hemen on yıl önce bizler; devletçi veya köylü sosyalistler, minimalist (asgari) milliyetçiler, federalistler, kısaca Türk gençliğinin; saldırgan şoven İttihat ve Terakki siyasetine karşı ayaklanan kısmı, bir taraftan memleketi ve rençber halkı felâketten felâkete sürükleyecek savaflara son vermeye çalışırken, diğer taraftan da Anadolu’ya hayat verecek medenî, inkulâbi gelişmelere zemin ve yol arıyorduk.”

Diğer taraftan farklı cephelerden bir çakışmayı da burada anmak ilginç olacaktır.

Batı emperyalizmi ve Çarlık Rusya’sının Osmanlı İmparatorluğunu, onu oluşturan milletler üzerinden giriştiği milliyetçilik görüntüsü altındaki “parçalama” programı dönemin realitelerindedir.

Stalin hakkında bir biyografi yazan İmam Raguza’nın aktardığına göre; 1906’da ünlü İttihatçı liderlerden Ahmet Rıza ile Paris’te görüşen Stalin; “*Prensip olarak, Türk İmparatorluğu’nun ya da Rus İmparatorluğu’nun bütünlüğüne karşı çıkan her türlü davranış, benim gözümde gerici bir davranıştır. Milliyetçilik, düşüncelerimizin başarısını geciktirir*” diyerek -İttihatçı- Ahmet Rıza’yı “dağılışa” karşı ikna etmeye çalışırken, (henüz Marksist olmayan) Mustafa Suphi de Osmanlı İmparatorluğu’nun bütünlüğünü koruyarak etnik unsurlarına dayalı (federatif) bir yönetim imkânını sorgulamaktadır.

Çeviriye dönersek: Burada bir noktanın altını önemle çizmek gerekmektedir. Mustafa Suphi gerek kitabını çevirdiği Célestin Bouglé'yi, gerek yazdığı makalelerinde gönderme yaptığı veya eserlerini tanıttığı dönemin sosyolog ve düşünürlerine yaklaşımı; dinamik, eleştirel ve sorgulayıcıdır.

Örneğin bazı makalelerinde başarılarını övdüğü sosyolojinin kurucu babalarından Frédéric le Play için 5 Aralık 1910 tarihinde Servet-i Fünun'da yazdığı makalede; *“Frederic le Play'in kıymeti, cemiyetin esasları hakkındaki nazariyatından ziyade hayat-ı içtimaiyeyi tabkik ve hal-i hazırda mağdur olanlara muavenet (yardım) yolunda vaz' ettiği usul ve müessesatta taayyün (ortaya çıkma) eder. Yoksa felsefede denilebilir ki, Frederic le Play bir mistiktir”* diye yazmıştır.

Yine dönemin gözde ideolojilerinden Sosyal-Darvinizm taraftarı burjuva sosyologların Batı'nın “üstün”, sömürge halklarını “aşağı ırklar” değerlendirmelerini kabul edilemez bulmuş; *“Gariptir ki Darwinizm nüfuzuyla ortaya bir kanun demeyelim fakat bir şibh-i kanun (kanun benzeri) çıkarılmıştır: Hallerinden daha yüksek bir terbiye kabiliyetinde olmayanlar izmihlale (yok olma) mahkûmdurlar... Fakat Amerika otoktonlarının (yerli halkı) ve Afrika siyahîlerinin daha yüksek bir terbiyeye müsait olmadıkları neden sabit oldu?”* diye yazarak bu tür ırkçı yaklaşımları reddetmiştir.

Mustafa Suphi, çevirisini yaptığı eserde de bu yaklaşımını sürdürmüş, tanımların ve kavramların yerli yerinde kullanılmasıyla ilgili titizliğini göstermiştir.

Örneğin (Sayfa 17’de); “*Communisme*” kavramının o döneme kadar yapıldığı gibi “*iştirakiyyun*” biçiminde çevrilemeyeceğini ileri sürerek: “*Communisme: Saadet-i beşeriyeyi temin için cemiyette iyiliğin ve fenalığın mütesaviyen tevziini teklif iden bir usul-i maşeri ki, (kollektivizmi de câmi olması itibariyle) iştirakiyyun suretiyle tercüme doğru olmaz.*” diyecektir.

Yine bir başka yerde “*felsefe-i tabiiyye-i ictimaiye*” yi, Naturalisme sociologique, “*Sosyolojik Natüralizm*” karşılığı olarak kullanmıştır.

Mustafa Suphi, çevirdiği kitapta adı geçen: *Georg Simmel, Claude Bernard, Herbert Spencer, Charles Fourier, August Comte, Karl Bücher, Curtius, Bruckhard, Eusebe, Schomoller, John Stuhart Mill, Montesquieu, Emmanuel Kant, Tocqueville, Ernest Renan, Schumann, G. Hegel* gibi; tarihçi, iktisatçı ve düşünürler hakkında dipnotlar halinde bilgiler vererek okuyucusunu bilgilendirmek istemiştir.

İlm-i İctimaî Nedir? kitabının son bölümü, “tarım toplumundan sanayi toplumuna” geçen, yani kapitalistleşen bir iktisadi yapıda; “*iktisadi işbölümü, işbölümünün önemi, şekilleri, sebepleri ve sonuçları*” ile kapitalizmin toplumsal hayata soktuğu “*ihtisaslaşma*” konusuna ayrılmıştır.

Kapitalizmin sebep olduğu -köylülüğün çözülmesiyle- ortaya çıkan toplumsal parçalanma, yeni sınıfların ve sosyal tabakaların tarih sahnesine çıkması, kapitalizmin şafağında bulunan Osmanlı toplumu için hem yeni bir süreç hem de yeni kavramlarla tanışma dönemidir.

Mustafa Suphi Batı toplumlarını tepeden tırnağa sar-
san ve deęişime zorlayan bu yeni ekonomik düzenin Os-
manlı toplumunu da aynı biçimde etkileyeceğinin farkın-
dadır. Kitabın bu son bölümü; “iktisat bilimi” ile, “iktisadi
faaliyetlere” ilişkin bilgi ve merakını bildiğimiz, çeşitli
vesilelerle “iktisadın bütün sosyal ilişkileri şekillendiren
etmen” olduğunu yazan Mustafa Suphi’yi ayrıca ilgilen-
dirmiş olmalıdır.

Mustafa Suphi’nin Marksizm öncesi dönemde yazdığı
makaleler “*Mustafa Suphi, İlk Yazılar, 1908-1913*” adıyla
Sosyal Tarih Yayınları tarafından 2021’de yayımlanmıştır.

Mustafa Suphi burada; “*Osmanlı’da zirai krediler,
Devletin bütçesi ve yurttaşın bütçe hakkı, Eğitim politika-
ları, Meşrutiyet ve halkın beklentileri, Köylülüğün durumu
ve tarım politikası, Türk milliyetçiliği ve geleceği, Batı’nın
sömürgecilik politikaları ve Vazife-i Temdin, Girit sorunu,
Yanya vilayetinin genel durumu, Tütünün tarihi, Grev-
örgütlenme-sosyalizm, Mısır’da siyasi partiler, Havacılık
alanındaki gelişmeler, Türkçülüğün istikametleri*” vb. gibi
konu ve başlıklarla oldukça geniş yelpazedeki yazılarında;
birikiminin ve siyasi arayışının ipuçlarını vermekte, onun
Marksizm öncesi dönemdeki ilgi, merak ve eğilimlerini
ortaya koymaktadır.

İlm-i İctimaî Nedir? kitabına yazdığı “İfade” başlıklı
önsöz bu yazılarla birlikte değerlendirildiğinde; “*liberal-
demokrat Mustafa Suphi’den, komünist Mustafa Suphi’ye*”
uzanan bir Osmanlı aydınının yaşamının bu ilk döneminin
entelektüel çizgisi bütün renkleriyle ortaya çıkmaktadır.

Önsöz için seçilmiş kaynaklar:

- Aynur İlyasoğlu, Türkiye’de Sosyolojinin Gelişmesi ve Sosyoloji Araştırmaları, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 8. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1983
- Célestin Bouglé kimdir? Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, 19. cilt, Anadolu yayıncılık, 1984
- Hilmi Ziya Ülken, Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013
- Mustafa Suphi, İlk Yazılar 1908-1913, (Transliterasyon: Fadime Ersin, Baha Coşkun, Hamit Erdem), Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2021
- Yeliz Okay, Osmanlı Aydınının Sosyoloji Hakkındaki İlk İzlemleri: Sözlükler ve İlk Eserler, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, Cilt 7, Sayı 2, 2019
- Zafer Toprak, Türkiye’de Durkeim Sosyolojisinin Doğuşu, Toplumsal Tarih, Sayı 238, Ekim 2013

İFADE

Şu son zamanlarda ulûm-i ictimaiyeden, şerait-i ictimaiyeden, muhit-i ictimaîden... o kadar bahsolundu, bu zavallı kelimeler o kadar suiistimallere uğradı ki, bugün ciddi bir eser vücuda getirmek isteyen erbab-ı tetebbu bu -ictimai- tabirâtı kullanmaktan mümkün olduğu kadar ihtiraz ediyor.

Filvaki, herhangi bir ilmin liyakatsiz fikirlere, salahiyetsiz kalemlere mal olması bir devre-i felakete girmesi demektir.

Halbuki, fizyoloji insanların vezâif-i uzviyeleriyle nasıl meşgul ise “ilm-i ictimaî” de insanlardan mürekkep cem’iyâtın eşkâl ve tabâyi’-i hayatiyeleriyle öylece meşgul ve alâkadardır. Cemiyetler ne gibi tesirat altında yaşıyorlar? İktisadiyatın, maneviyat ve ahlâkiyatın, edebiyat ve bediiyatın eşkâl ve tabâyi’-i ictimaiye ile münasebeti, ırk ve iklim, bu avâmilin cemiyete, cemiyetin bu avâmile karşı mevkileri ...? Ve nihayet milletler ve devletler nasıl teşekkül ediyor?

Hulâsa, birtakım meseleler ki, herhangi bir cemiyet ve memleketteki sunûf-i müdebbire için: Bir hukukşinas kadar bir muktesit, bir edip kadar bir siyasi, bir muallim kadar bir asker için bilinmesi lazım en mühim muâdelât-ı hayatiyeyi nâtıktır.

Şu halde henüz bir devre-i intikalde -çünkü, her inkılâp bir devre-i intikalın tarih-i ibtidasıdır- ve pek nazik meseleler karşısında bulunan memleketimiz için “ilm-i ictimaî”ye ne derecelerde ehemmiyet verilmek,

yalnız süslü kelime ve tabirlerle aldanılmamak lazım geleceği takdir olunabilir.

Yine kolaylıkla anlaşılabilir ki, Avrupa-yı Cenubî'den başlayarak Asya-yı Garbî ve Afrika-yı Şimalî'yi ihata eden: Sırp, Bulgar, Rum, Arnavut, Türk, Ermeni, Kürt, Arap, Berberi... ilh. Bir halîta-i akvam ile meskûn vâsi bir memleketi asırların sîne-i tesâmüh ve ihmalinden ve bin türlü avâmil-i hafiyeden kurtarıp asr-ı hazırla mütenasip bir hayata, bir hayat-ı sükûn ve refaha nail etmek basit meselelerden değildir.

Bugün şunun-ı siyasiyemizde tekevvün eden ifsadat ve iğtişâşât cehalete haml ve isnat olunarak bir Arnavut, bir Arap meselesi mevcut olmadığı kabul olursa bile, bu meselelerin istidâd-ı zuhûru vekâyi-i hazıra ile b'n-nefs sabit olur. Diğer taraftan diyelim ki, bir Arnavut ve bir Arap –tabir-i menkulâta daha mutabık olmak üzere bir Türk, Arap– meselesi yoktur.

Fakat şu muhakkaktır ki bir Arnavut, bir Arap ve bir Türk cemiyeti vardır. Bu cemiyetler şerait-i ırkiye, şerait-i iklimiye ve aynı dine sâlik oldukları halde bazı hususiyat-ı maneviye ve ezvâk-ı bediîye ile iftirak ve ihtilaf etmişlerdir. Demek oluyor ki, bir Türk–Arap meselesinin mevcut olup olmadığını münakaşadan ziyade Türkler, Araplar, Arnavutlar kadar Ermeniler, Rumlar ve Bulgarların şerait-i ma'şeriye ve ihtiyacat-ı unsuriyelerini tetkik etmek makul ve muvafıktır.

Her unsurun şerait-i hayatiyesi bu suretle anlaşılabilirse, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki mevkileri de taayyün

etmiş olur. Hükümet programını ona göre tanzim eder. Yolların bile şerait-i umumiye-i etnografiye ve ictimaiyeye göre açılması lazımdır. Demolins, sunûf-ı ictimaiyenin hutût-ı muvâsala ile takarrürünü iddia etmiyor mu? Diğer taraftan muhtelif din ve lisan ve ırka mensup –Alman, Fransız, Norman, İtalyan...– bir halîtadan Saint Gotthard tepelerinde tevellüt eden bir “İsviçre Milleti” Hugo’nun dediği gibi dağların, vadilerin, suların ve göllerin tesiratına nasıl bir teslimiyet-i mütevekkilâne ile tâbi oldu?

* * *

İşte bütün bu avâmil-i fikreye tesiratıyladır ki Sorbonne Darülfününü felsefe-i ictimaiye muallim-i muhteremi Mösyö Bouglé’nin “*İlm-i İctimaî Nedir?*” *Qu’est-ce que la Sociologie* namındaki eserini boş vakitlerimde tercüme ettim.

Mösyö Bouglé bu eserinde “ilm-i ictimai”nin tarih-i tekemmülâtından başlayarak vazettiği usul-i ilmî ve amelîden bahsetmiyor. Ancak tasavvur ettiği yer “Saint Paul”da, bir ufak kasabada eşkâl ve hadisat-ı ictimaiyeyi sırasıyla ve bazı emsal-i tarihiye zikriyle tavsif ediyor. Ve böylece karilerini bir cemiyetteki teferruat-ı hayatiyeyi tahlil ile, ilm-i ictimai’nin esaslarına götürmüş oluyor.

Mösyö Bouglé ilm-i ictimai’nin tarih ile münasebatını da iki fasılda ve nihayet tevzi-i amel-i ictimaiyi altmış sahifede selîs bir ifade ile teşrih ederek münazaalı birçok meseleleri de halle çalışıyor. Bu netice ile denilebilir ki, müellif-i muhterem bu muhtelif bahisler içinde “İlm-i

İctimaî Nedir?” sualine pek mukni ve herkesin telakki edebileceği derecede vâzih cevaplar veriyor.

Memleketimizde her şeyin iyi ve doğru bilinmesi arzu ve tehalükleriyle vücuda gelmiş olan bu sahifelerin efkâr-ı umumiyeyi tenvire hizmet edeceğinden ümitvarım.

Mustafa Suphi